

Csupán azok érhetnek el valamit, akik mindenütt úgy érzik magukat, mint a pusztaságban.”

Talán ez a felismerés készítette az írókat arra, hogy misztikum és történet segítségével megpróbáljon olyan „disszidens” irodalmat írni, ami egyúttal *irodalom* is. Ugyanezzel kapcsolatban merül fel a kérdés: vajon a mások száműzetésével ellentétben a *művész* kirekesztettségé a halált jelenti-e, vagy inkább az életet, az alkotás feltételét? Nem szükségszerűen disszidens-e minden valódi irodalom, ugyanakkor irodalom-e a disszidens jelzővel ellátott alkotás, főképpen az a típusa, amelyben a szerző a rajta esett igazságtalanságon kesereg?

Mirko Kovač elbeszéléseinek „nem irodalmi” rétege ugyanis éppen ilyen jellegű. A védekezési mechanizmusnak az a fajtája érvényesül itt, amely felfokozott művészi és ellenzéki fölényérzetben, a sérelmek állandó, kissé patetikus felemlegetésében nyilvánul meg. Nincs elbeszélése, amelyben ne esne szó egy-egy sérelemről, a meg nem értéséről, az elátkozottságnak kissé romantikus élményéről. Az elégtételbevétel emberi szempontból mindenképpen érthető és igazolható. De irodalmi műben talán mégis a csendesebb, áttételesebb fájdalom a megrázóbb.

Az üldözöttség hangsúlyozása azonban csak egyik típusa az Én kiemelt jelenlétének az elbeszélésekben; számtalan más változata is van, akár az események kommentálását, akár a szerzői olvasóhoz fordulást, akár a történetet továbbvivő formulákat tekintjük („Mi volt Nives baja? Csak türelem, ez is sorra fog kerülni...”). Ide tartozik az emlékek, önéletrajzi elemek sora is, a futó hangulatokról való beszámolás, de a történet elbeszélésének indoklása, ürügye is. A halottakkal szembeni viselkedés egyik formája ugyanis a tőlük visszamaradt emlékek, tárgyak őrzése. Így őriz meg az író hőseitől, ismerőseitől egy-egy hangulatot, mondatot, mondatfoszlányt, ő találja meg a hagyatékban a róluk árulkodó tárgyakat, s ezekből a visszamaradt emlékekből alkotja meg saját történeteit, történetváltozatait, síremléket állítva vagy vádbeszédet tartva, kinek-kinek érdeme szerint.

Kérdés csupán, hogy ez a hangsúlyozott, vissza-visszatérő írói Én mennyire tudja összefogni az irányok, szintek, szándékok sokaságát. Úgy tűnik, inkább gátló, mint egy-égeteremtő erő az elbeszélésekben, mert a történetbe, annak repedéseibe beilleszkedő idézetek, reflexiók, emlékek, vallomások többségénél a szigorú intellektuális ellenőrzés miatt mindenütt megmaradnak a törésvonalak, melyek nem engedik, hogy az elbeszélésekben a hangulati egységek szervesen, természetes módon egymásból következzenek.

Ez a túlméretezett Én-forma kissé a nyelvet is modorossá teszi, noha meg kell jegyezni, hogy ehhez talán a fordítás is hozzájárult a maga módján, mert nincs olyan író, aki egy egész kötetben keresztül más hasonló kötőszót ne használt volna az *akként* és a *miként* kívül.

HÁSZ-FEHÉR Katalin

PILLANATKÉPEK HERMANN ÉLETÉBŐL

Kalapis Rókus: *Kis keleti nők nincsenek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

Már a kötet cím is azt a hangulatot sugallja, mely végigvonul mindegyik novellán és a kisregényen is. Kis keleti nők nincsenek: az alliterált cím nem más, mint a vágyak, az álmok, az egzotikum, a tökéletes negációja. Ez a tagadás, a vágyak elérhetetlensége into-

nál szinte minden darabot. A kötet mondanivalójának, világának aktualitása kétségtelen, nemcsak azért mert lépten-nyomon felfedezhetjük benne mindennapjaink nagyon is prózai szituációit, hanem mert – ha rejtve is – megtalálhatók benne századunk ellentmondásai, a végletek, mindaz amit ez a kor ad és megvon tőlünk.

Mindegyik novella hőse Hermann, akinek múltjáról és jövőjéről nem tudunk meg semmit. Neki csak jelene van, ami súlyos teherként nehezedik rá, ami újra és újra megoldást vár, bár maga a jelen nem nyújt lehetőségeket, sem perspektívákat nem nyit előtte.

Hermann és Hermann világát kétféleképpen közelíthetjük és érthetjük meg. Elsősorban a novellák hőseként, tehát fiktív alakként kell számba venni. Ebből a megközelítésből Hermann teljesen idegen marad számunkra. A narrátor által értesülünk az eseményekről, bár klasszikus értelemben vett eseményről, azaz történetről nem is beszélhetünk a novellák esetében. Hermann tehát abszolút passzivitásba vonul, de nemcsak azal, hogy harmadik személyű hős, hanem azáltal is, hogy nem tudunk meg semmit közvetlen kapcsolatairól a külvilággal. Ezt a passzivitást csak fokozza a párbeszédetek szinte teljes kiiktatása a szövegből.

Másodsorban éppen emiatt a „személytelenség” és általánosítás miatt mindenki önmagára ismerhet a hősből, megtalálhatja magában a hermannos vágyakat, álmokat, élethelyzeteket. Ebből a kettős jellegből adódik, hogy Hermann egyszerre vonzza is és taszítja is az olvasót.

A hős életét alapvetően a vágyvilág és a valóság közötti összeütközés határozza meg. Hermann nem nehéz olyan helyzetbe hozni, melyben ábrándozhat, álmodozhat. Neki elég a teázás, a kávéfőzés, az olvasás vagy a gépies munka ahhoz, hogy újra és újra visszatérjen álomvilágába. Ezek az ábrándok jelentik számára az életet: „Neki hiába mondják, hogy előtte az élet. Mert az életnek nagy vasalt kapuja van, s azon kulcs nélkül bemenni nem lehet, hiába dörömböl az ember rajta. Az egyedüli, amit elérhet, hogy a portás kijön, és lekever egy pofont az alkalmatlankodónak. Nem. Élet nincs. Álmodni kell.” Az álmodozásokat azonban nem foghatjuk fel patológiás valóságvesztéseknek. Hermann mindig pontosan meg tudja különböztetni a két világot egymástól: „... szép csendesen eszébe jutott minden, belehelyezkedik a valóságba, amitől ordítani tudna.” Vagy: „Hermann számára az ébredés mindig kétséges pillanat volt. Most is az álom és a valóság között ingadozott. Érzékeny mérlegét az ablaknál zümmögő légy billentette át a valós világba.” A szerző sokszor nem jelzi egyértelműen a határokat a két világ között, mégis mindig pontosan tudhatjuk, mely szituációk azok, amelyekben a hős él, és melyek születtek gondolataiban. Nemcsak a mondatok tartalma, hanem szerkesztés-módjuk és hosszúságuk is utal a különbségekre.

A valóságról szóló mondatok rövidek, sokszor csak tömondatok: „Semmi sem akadályozza, csak az üveg. Áttetsző, kemény, hideg. Keresztülnézett rajta.” „A valóság pedig rideg és szürke. Mint a beton.” Vagy: „Idegesen kinézett az utcára. Az eső elállt, lehet menni. S Hermann ment is.” A vágyvilág tökéletes ellentéte a valóságnak, melyben több jelképes tárgy és történet keveredik egymással. Megjelenik benne az egzotikum, amit egy japán teásfinyedza jelképez, rajta egy zománckép: „Az ovális, rózsaszín alapon három úrihölgy enyereg. Ha a findzsában nincs tea, a napsugár átvilágít vékony falán. Ilyenkor meglevenednek a kis keleti nők.” De a tájak is egzotikusak, melyeket Hermann képzeletben bejár. Ilyen hely számára a régi Bosznia: „Valaha maga volt az Egzotikum:

kávét hörpölő efendik, sejtelmes, fátyolos nők, macskaköves sikátorok fogadták az utazót.” Megálmodott óceánjáróján utazik Jáva vagy Tahiti felé. „...nem tudni, de Hermann, az álmodó, úgy érezte, hogy olyan tájra siet, hol mindig meleg van, és a viaszos szirmú piros virágok egész évben nyílnak a házak, kunyhók ablakában, valahogy úgy, mint nálunk a muskátli.” Furcsa, távoli országok pagodáit keresi, és néha Hellászról álmodik.

A vágyvilágról szóló szövegrészek mondatai lényegesen hosszabbak, mint a valóságról szóló mondatok. Ezek a részek tele vannak líraisággal, de az érzelmi telítettség sohasem torkollik túlkapásokba. A túlzásokat akadályozza mintegy ellenpontként a valóság. „Közben gondolataiban ismét feltűnt az éjjeli hajó. Nagy volt, szinte irdatlan nagy, de könnyedén siklott a habokon, fehér testét szerelmes rajongással csókolgatták végig a tajtékos homlokú kőlyökhullámok... A hajó élvezni látszott mindezt, enyhén himbálva magát, követte a tenger mozgását.”

A kötet többi darabjától némileg különbözik a Cakompakk című novella. Hermannek nemcsak szép álmai lehetnek, még ebbe a féltve őrzött világba is belophatja magát a valóság. Orwelli világot idéz a történet: bezártság, reménytelenség, állandó megfigyelés stb. Ebben a novellában az ébredés jelenti a megkönnyebbülést, a feszültség feloldását. Az álom és az ébrenlét váltakozása, az álomrészek meghatározott első mondata – „Anyagtalan, sötét űr, semmi.” – valami furcsa, lassú lüktetést, ritmust ad, vég nélküli körforgásra utal.

A novellák felépítése viszonylag egyszerű. Adva van egy egészen mindennapi szituáció, például egy reggeli ébredés, ezekben a helyzetekben a legjelentéktelenebbnek látszó tárgy vagy a legegyszerűbbnek tűnő álom is a vágyvilág felé tereli a hős gondolatait. A valóságba való visszatéréskor pedig mindig nyilvánvalóvá válik megvalósíthatatlansága: „Már volt alkalma megismerni a kispénzű emberek geográfiáját, mely e csodás sziget-csoport földrajzi helyzetéről csak annyit tud, hogy Szamoa messze van, messzebb, mint tíz éve volt, de sajnos mindig közelebb, mint lesz holnapután.”

Az ismétlődő szerkezet nem teszi egyhangúvá a novellákat, mivel nem a történet dominál bennük. Az író egyéni hangja, a mondatok szerkesztésmódja, a két világ közötti ellentét, az ellentét feloldhatatlansága és az ebből következő állandó feszültség az, ami kitölti a darabokat, ami megadja mindegyik külön varázsát.

A kisregény címe: K. úr kalapja. Ugyanaz a világ, vágyak, elégedetlenség, mint a novellákban. De itt már fontosabb szerephez jut a történet, ami szintén nagyon egyszerű, mondhatnánk, banális. K. úr és Klára között a konfliktus ugyanazokból az okokból jött létre, mint amelyek a novellák Hermannját álmodozásra kényszerítik.

A kisregényben tehát egy ismert dolog, ismert világ továbbírásáról, túlmagyarázásáról van szó. Ha a történet a novellák stílusában íródott volna, megtartva a tömörséget, az elliptikus kifejezésmódot, sokkal hatásosabb, „többet mondóbb” lehetett volna.

SZABÓ Katalin